

APAĻĀ GALDA DISKUSIJA PAR 1940. GADA NOTIKUMIEM LATVIJĀ

2010. gada 16. jūnijā Latvijas Okupācijas muzejs sadarbībā ar Latvijas Vēsturnieku komisiju kopīgi rīkoja apaļā galda diskusiju “Latvijas okupācija. 1940. gads. Vēstures problēmas un mūsdienu aktualitātes”, kas bija veltīta mūsu valstij traģisko 1940. gada notikumu izpētes aktuālajiem jautājumiem. Diskusija notika Latvijas Okupācijas muzeja telpās Rīgā, Strēlnieku laukumā 1. Kā apspriestās tēmas vizuāla ilustrācija muzejā vienlaikus tika atklāta jauna tematiska izstāde “Latvija pirms 70 gadiem”. Uz diskusiju bija aicināti ne tikai vēsturnieki, bet arī žurnālisti, politiķi, sabiedriskie darbinieki. Diskusijā vispirms ar ziņojumiem uzstājās četri eksperti: Dr. hist. prof. Ilga Kreituse (Rīgas Stradiņa universitātes Eiropas studiju fakultāte), Dr. habil. hist. prof. Inesis Feldmanis (Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultāte), Dr. hist. Kārlis Kangeris (Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts) un Dr. hist. Daina Bleiere (Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts). Katra eksperta ziņojumam tūlīt sekoja tā publiska apspriešana no klātesošo puses.

I. Kreituse runāja par 1940. gada Latvijas okupācijas problemātikas mūsdienu aktualitāti. Viņa uzsvēra, ka apspriest pašu jēdzienu “okupācija” vairs nav nozīmes, jo Latvijas Republikas Saeima jau 1996. gadā pieņēma deklarāciju, ka okupācija ir notikusi, un šo lēmumu vēl neviens nav atcēlis. Tā vietā jārūnā par citām svarīgākām tēmām – kaut vai par Vācijas un PSRS līdzvainību Molotova–Ribentropa pakta noslēgšanā. Tāpat īpaši jāpēta tā laika Latvijas valdības darbība krīzes situācijā, jo noslēgtais pakts palika patiesi slepens ne ilgāk par dažām dienām. Jāanalizē, cik liela bija valdības atbildība, ka šī informācija toreiz nenonāca līdz tautai. I. Kreituse uzsvēra Augusta Kirhenšteina valdības pamatsastāva sākotnējo atbildību par okupācijas režīma ieviešanu. Pēc profesores domām, īpaši liela bija šo valdību un režīmu sākotnēji atbalstījušo ar komunistiem nesaistīto Latvijas kreisā virziena politiķu vaina.

Ziņojuma laikā tika izteikta virkne aktuālu politiska rakstura apgalvojumu, tādēļ, par lielu nožēlu, apspriešanā bija vērojamas tendences, kas drīzāk piedienētu politiskam mītiņam. Diskusijas dalībnieki apsprieda Ulmaņa režīma iespējamo līdzvainību un staļinisma perioda īpašu izcelšanu Latvijas okupācijas vēsturē. Izcēlās īsa polemika starp Nikolaju Kabanovu un Valteru Nollendorfu par proaustrumnieciski kreiso aprindu vēlmi pārveidot Latvijas Okupācijas muzeju Modernās vēstures muzejā.

Sekoja I. Feldmaņa ziņojums par okupācijas izpētē izmantoto jēdzienu izpēti un pielietojumu. Jau pašā sākumā tika norādīts uz lielo nevienprātību, kas šajā jautājumā pastāv Eiropas vēsturnieku vidū. Vairākums Latvijas vēsturnieku atbalsta “trīs okupāciju” koncepciju – divas padomju un viena vācu, lietojot terminoloģiju un apzīmējumus, pie kuriem pieturas starptautisko tiesību speciālisti. Mūsu historiogrāfijā pārstāvēts viedoklis, ka okupācijas pirmā fāze sākās 1939. gada rudenī, taču runāt par okupācijas iestāšanos 1939. gada nogalē nevar, jo Baltijas valstis turpināja pastāvēt *de jure*. I. Feldmanis īpaši norādīja uz Baltijas valstu nelikumīgās

aneksijas neatzīšanu ASV un šī fakta iespaidu uz vēlāko trimdas latviešu protesta kustību.

I. Feldmaņa ziņojuma apspriešana ievirzījās akadēmiskā gaisotnē. Alberts Varslavāns apskatīja okupācijas jēdziena lietojuma iespējamību, pētot 1940. gada notikumus. Tika izvirzīts jautājums, vai, nekavējoties neinformējot Latviju par Maskavas prasībām, Igaunija nerikojās nodevēģi. Ar nožēlu tika pieminēta neiespējamība piekļūt Vilhelma Muntera un Josifa Staļina sarunu pierakstu krievu oriģināltekstam, kas joprojām nav atslepenots. I. Kreituse norādīja, ka iedzīvotāju dalību pirmo okupācijas dienu gājienos un mītiņos varēja veicināt sešus gadus pastāvējušais streiku un piketu aizliegums.

K. Kangeris aplūkoja Latvijas okupācijas starptautiski tiesiskos aspektus. Okupējot 1940. gadā Latviju, PSRS lauza 29 dažādus starptautiskus līgumus, konvencijas, paktus, kurus K. Kangeris uzskaitīja un daļu no tiem arī detalizēti izvērtēja. Viņš pieskārās arī Rietumvalstu piekoptajai Baltijas valstu neatzīšanas politikai pēc Otrā pasaules kara un uzsvēra, ka Krievija mūsdienās pamatā pieturas pie PSRS laikā tapušās versijas par 1940. gada vasaras notikumiem Latvijā.

Pēc K. Kangeres uzstāšanās izvērtās diskusija par dažādiem tiesiskajiem aspektiem, kurā iesaistījās Voldemārs Hermanis, Elmārs Pelkaus, Guntis Kalme, Arturs Puga, Baiba Kangere, N. Kabanovs un LU doktorants Mārtiņš Kaprāns.

D. Bleiere savā priekšlasījumā par Latvijas politiskās elites sadarbību ar PSRS 1940. gada jūnijā un jūlijā izvirzīja trīs pamatproblēmas: vai padomju ultimātu Latvijai vajadzēja pieņemt vai arī vajadzēja pretoties; Ulmaņa režīma un opozīcijas elites (galvenokārt sociāldemokrātu) uzvedība 1940. gada jūnijā–jūlijā; A. Kirhenšteina marionešu valdības sastāvs. D. Bleiere puda savu viedokli par kolaborācijas problēmām un uzsvēra, ka 1940. gada vasarā PSRS vajadzēja Latvijā kolaborantus tikai tādēļ, lai nodrošinātu varas nodošanas leģitimitāti. Tādējādi kolaborācijas potenciāls Latvijā pilnībā nespēja izpausties, jo labvēlīgās starptautiskās situācijas dēļ padomju režīms izmantoja tikai to kolaborantu daļu, kas bija gatava pilnībā pakļauties.

Par D. Bleieres paustajām pamattēzēm savu viedokli diskusiju daļā puda Gatis Krūmiņš, Ilgvars Misāns, E. Pelkaus, Ojārs Stepens, Bonifācijs Daukšts, V. Nollendorfs, Arturs Žvinklis un Kaspars Zellis.

Apaļā galda diskusiju visā tās garumā ļoti profesionāli vadīja Latvijas Okupācijas muzeja pētnieks Uldis Neiburgs. Diskusijas gaita tika ierakstīta arī video.

Kopumā diskusija parādīja, ka intelektuālo un politisko aprindu interese par vienu no aktuālākajiem Latvijas 20. gadsimta vēstures notikumiem ir pārlieku un nevēlami sasaistīta ar vēlētāju patēriņam paredzētām ideoloģijas doktrīnām un kārtējo Saeimas vēlēšanu gaidām. Profesionālie vēsturnieki var pētīt, rakstīt un mēģināt izskaidrot, taču pārcirst neizpratnes Gordija mezglu viņi vieni paši nespēs. Atliek vien cerēt uz brīdi, kad mūžam mainīgā Latvijā sāks mainīties uz augšu.

Dzintars Ērglis, Juris Pavlovičs